
СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 811.111:629.7

Є. Б. Токарь**ТЕРМІН ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ АНГЛОМОВНОЇ
АВІАЦІЙНОЇ ЛЕКСИКИ**

Токарь Є. Б. Термін як важливий елемент англomовної авіаційної лексики.

У статті проаналізовано визначення поняття «термін», його характерні ознаки. Розглянуто погляди науковців на поділ авіаційної термінології на лексико-семантичні групи та коротко охарактеризовано особливості вживання лексичних одиниць, зокрема під час професійного спілкування пілотів та диспетчерів управління повітряним рухом.

Ключові слова: термін, англomовна авіаційна лексика, польовий підхід, лексико-семантичні групи.

Токарь Е. Б. Термин как важный элемент англоязычной авиационной лексики.

В статье анализируется определение понятия «термин», его характерные признаки. Рассматриваются взгляды ученых на деление авиационной терминологии на лексико-семантические группы, исследуются особенности употребления лексических единиц, в частности во время профессионального общения пилотов и диспетчеров управления воздушным движением.

Ключевые слова: термин, англоязычная авиационная лексика, полевой подход, лексико-семантические группы.

Tokar E. B. Term as an essential element of English aviation lexis.

The article gives the analyses of the notion of «term», its characteristic features. The views of the researchers on division of aviation terminology into lexico-semantic groups are studied and a brief characteristic of the peculiarities of usage of lexical units during professional communication between pilots and air traffic controllers in particular is given.

Key words: term aviation English vocabulary, a field approach, lexical-semantic groups.

Розвиток науки й техніки загалом, а також розвиток їх окремих галузей і сфер знаходить своє відображення в мові. Вивчення спеціальних мов, які опосередковують професійну діяльність людини, набуває сьогодні особливої актуальності. Фахові мови, створені на основі норм і правил стандартної мови, мають специфічні характерні риси на різних рівнях мовної системи. Мовні засоби, оптимальні та ефективні для кожного окремого комунікативного процесу, визначаються екстралінгвальними умовами спілкування, властивими кожній зі сфер життєдіяльності. Англійська мова, що відіграє роль мови міжнародної співпраці в авіації, стала засобом виконання

професійних і спеціальних завдань фахівцями відповідної сфери.

Найважливішим елементом спеціальних мов, або підмов, засобом професійного спілкування є термінологія, знання якої – ключ до успішної міжмовної комунікації. Використання термінів у різноманітних сферах діяльності зумовлює ступінь ефективності професійного спілкування, визначаючи якісний результат спільної праці. Термін виконує функцію носія спеціальної наукової інформації у професійному спілкуванні й передавача спеціальних знань. Термінологія як сукупність спеціальних найменувань, які називають поняття з галузі науки, техніки й інших різноманітних сфер суспільного життя й професійної діяльності людей, являє собою широкий рухомий прошарок словника мови. Технічні інновації, що постійно з'являються, наукові відкриття сприяють виникненню нових термінів. Термінологія мови спрямована на відображення й вираження соціально організованої дійсності [7].

Велика кількість праць мовознавців присвячена проблемам терміна (С. Лотте, В. В. Виноградов, А. А. Реформатський, А. В. Суперанська, Б. Н. Головін, Р. О. Кобрін, В. А. Татаринов, В. М. Лейчик, С. В. Гриньов, С. Д. Шелов та ін.). Найбільш широко досліджені проблеми термінотворення, взаємодії термінів із лексикою загального вжитку, походження термінів. Термінологічні дослідження останніх часів свідчать про створення й удосконалення термінологічних систем окремих дисциплін, виявляють риси, властиві терміну. Не є винятком й дослідження авіаційної термінології англійської мови, серед яких варто відзначити роботи Л. Б. Ткачової, присвячені походженню й утворенню авіаційних термінів в англійській мові, М. М. Москалевої, які описують терміносистему авіаційної лексики й особливості її презентації в іноземній аудиторії, численні статті О. В. Ковтун з питань лінгвістичного та перекладознавчого аналізу англійської авіаційної терміносистеми. Однак до сьогодні не було приділено належної уваги відображенню ролі і місця терміна в англійській авіаційній лексиці, що й зумовлює актуальність наших пошуків.

Мета статті полягає в характеристиці та аналізі терміна як важливого елемента авіаційної англійської мови, якою послуговуються фахівці галузі повітряних перевезень під час виконання своїх професійних обов'язків.

Перед тим, як з'ясувати ролі і місце терміна в англійській

авіаційній лексиці, вважаємо за доцільне звернутися до визначення поняття «термін». У сучасному термінознавстві запропоновані різні його дефініції. У витлумаченні терміна дослідники зазвичай виокремлюють одну або дві найважливіші й найголовніші, на їхню думку, характеристики. Так, О. С. Ахманова кваліфікує термін як «слово чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної й т. ін.) мови, що створюється (приймається чи запозичується й т. ін.) для точного вираження спеціальних понять й позначення спеціальних предметів». Дослідниця виокремлює основні ознаки терміна: 1) виконує номінативну функцію; 2) співвідноситься з поняттям; 3) з'являється задля виконання певного поняття; 4) належить до мови певної спеціальності, має визначену структуру, будучи словом чи словосполученням [3, с. 474].

На думку сучасного дослідника авіаційної термінології англійської мови Ш. Б. Каримова, термін – це окреме слово або сполучення слів на основі підрядних відношень, що виконує функцію найменування поняття й у поняттєвій системі певної галузі науки організує разом з іншими термінами особливу систему – підмову інформаційного тексту [5, с. 21]. Ґрунтуючись на такому витлумаченні, дослідник зауважує, що «відповідно, авіаційний термін – це слово або словосполучення, яке співвідноситься з відповідним поняттям авіаційної галузі науки, вступає в системні відношення з іншими словами та словосполученнями й утворює разом з ними систему підмови авіації» [5, с. 21].

Відтак, термін як лексична одиниця та мовний феномен характеризується певним набором ознак та використовується задля позначення загального, конкретного або абстрактного поняття в межах певної галузі знань або суспільних відносин. На відміну від загальновживаних слів, що обслуговують сферу комунікації загалом, терміни є функціональними одиницями відповідних підмов, де служать для позначення спеціальних понять, а також відображають теорії для опису спеціальної сфери діяльності [6, с. 32].

Згідно з позицією І. В. Асмукович, англomовна авіаційна термінологія формується вже протягом більше двохсот років й відображає весь складний процес розвитку авіаційної науки і техніки – від запуску перших повітряних куль до польотів космічних кораблів [2, с. 112]. Як зауважує Л. Б. Ткачова, жодна інша термінологічна

система не увібрала в себе стільки термінів з інших термінологічних сфер як авіаційна, оскільки жодна інша галузь науки й техніки не використовувала так інтенсивно досягнення різних царин знань, як це зробила авіаційна наука й техніка, що зумовило її різноманіття на семантичному рівні [9].

Одним із підходів до вивчення термінологічних систем є польовий, який робить можливим проникнення в глибину семантичних узаємозв'язків лексем, з'ясування ієрархічних узаємозалежностей концептів, що вони виражають [1, с. 10]. Поле складається з певної множини мовних одиниць й охоплює певну царину знань, виступаючи як сукупність слів і виразів, що складають тематичний ряд [3]. Уся лексика, відповідно до польового методу, сприймається як певна система, що складається з ієрархічно взаємопов'язаних лексико-семантичних груп, функціонально-семантичних полів, об'єднаних на основі конкретних семантичних ознак [5, с. 106].

Розглядаючи авіаційну англійську мову як одну із професійних мов, зауважимо, що з лексичного погляду авіаційна підмова, як і будь-який інший різновид науково-технічного дискурсу, охоплює словниковий фонд стилістично нейтральної літературної мови, загальну науково-технічну термінологію, а специфічними в ній є авіаційна термінологія, радіотелефонна фразеологія і професійне арго. Термінологія як частина професійної мови багато в чому визначається специфікою професії.

Застосовуючи польовий метод до дослідження англійської авіаційної термінології, різні дослідники вирізняють у загальній множині лексичних одиниць різноманітні групи. Згідно з Ш. Б. Каримовим, в авіаційній термінології можна виділити 10 великих лексико-тематичних груп (ЛТГ), кожна з яких поділяється на мікрополя [5]: 1) ЛТГ «Терміни, які означають загальні авіаційні поняття»; 2) ЛТГ «Аеропорт»; 3) ЛТГ «Злітно-посадкова смуга»; 4) ЛТГ «Приміщення»; 5) ЛТГ «Повітряне судно»; 6) ЛТГ «Служба»; 7) ЛТГ «Посадка»; 8) ЛТГ «Вантаж»; 9) ЛТГ «Авіаційне підприємство»; 10) ЛТГ «Багаж».

Сучасна дослідниця авіаційної англійської мови, С. М. Муравська виокремлює такі семантичні групи лексики: Aircrafts and their structure; Airports and their parts; Airport transport; Stages of flight; The procedure of flying for passengers; Jobs in aviation; In the air; Distress and

Urgency Messages; Cockpit Instruments; Weather words; Words for planes; Systems in aviation [8] .

Як зауважує Н. О. Щетиніна, яка займається дослідженням власне комунікативних особливостей англomовного дискурсу радіообміну цивільної авіації, що відбувається між пілотом повітряного судна та диспетчером управління повітряним рухом, лексичні одиниці, наявні в комунікації між пілотом й авіадиспетчером належать переважно до термінологічного поля «радіообмін цивільної авіації», яке складається з 7 мікрополів більш низького порядку, виокремлених відповідно до етапів польоту: PUSH-BACK AND START-UP (буксирування та запуск двигунів); TAXIING (кермування); LINE-UP AND TAKE-OFF (зайняття виконавчого старту й зліт); CLIMB (набір висоти); ON ROUTE (на маршруті); DESCENT (зниження); APPROACH AND LANDING (захід й посадка) [10, с. 167].

Варто також відзначити те, що для англomовної авіаційної лексики й термінології зокрема характерна велика кількість скорочень. На лексичному рівні до мови авіації належать аббревіатури та скорочення, які відповідно до Правил аеронавігаційного обслуговування (Документ ІКАО 8400) вимовляються як звичайні слова. Прикладом можуть слугувати такі аббревіатури: *TCAS* – консультативна інформація системи видачі інформації про повітряний рух й попередження зіткнення; *SID* – стандартна схема прибуття за приладами; *STAR* – стандартний виліт за приладами. Аббревіатури та скорочення можуть передаватися й окремими літерами: *NDB* – спрямований радіомаяк; *QNH* – тиск, приведений до рівня моря; *QFE* – тиск, приведений до рівня аеродрому; *ETA* – розрахунковий час прибуття.

Уважаємо також за потрібне коротко охарактеризувати особливості вживання лексичних одиниць, зокрема під час професійного спілкування пілотів та диспетчерів управління повітряним рухом.

Важливу роль для мови радіообміну цивільної авіації відіграє прагнення до уникнення полісемії. Якщо в літературній мові багатозначність слів свідчить про багатство мовних засобів й дає змогу передавати найтонші відтінки думки, то для фахових мов беззаперечною вимогою є точність висловлювань, яка не спричиняла б різних тлумачень. Незважаючи на однозначність більшості лексичних одиниць, усе ж таки полісемія присутня в мові радіообміну. Наприклад, *Ramp* – 1) місце стоянки; 2) трап; *Level* – 1) ешелон;

2) горизонтальний політ; *Lose number 2 engine* – 1) відмова двигуна №2; *lose flap* – 2) втрата закрилка. Зрозуміло, що наявність полісемічних термінів завдає труднощів при сприйнятті інформації у процесі професійної комунікації. Значення полісемічного авіаційного терміна й особливо значення, яке утворилося на основі термінологічної одиниці, можна зрозуміти лише за допомогою контексту, термінологічне значення залежить від семантичного зв'язку з іншими словами.

Характерною ознакою лексичного складу англомовного радіообміну цивільної авіації є вживання спеціальних фраз, спрямованих на підвищене привернення уваги того, до кого звертаються. Наприклад, перед повторенням важливої інформації вживають фразу *I say again* – *Повторюю*; а задля виправлення помилки, що сталася в попередньому повідомленні вимовляють *Correction* – *поправка*. Використання окремих слів зі значеннями, притаманними мові радіообміну, допомагає побудувати висловлювання чітко й лаконічно, уникнувши непорозумін між пілотами та диспетчерами: *Roger* – *Вас зрозумів* (означає прийняття повідомлення реципієнтом); *Mayday* (для позначення ситуації, яку кваліфікують як лихо); *Pan* (для позначення ситуації на борту, яка потребує термінових дій); *Affirm* (для пілотів) *Affirmative* (для диспетчерів) – для вираження згоди; *Negative* – для вираження незгоди.

До специфічних рис англомовного радіообміну як на лексичному, так і на граматичному рівнях належать повтори, що в діалогах між пілотом та диспетчером виконують конкретні функції, як-от: а) установлення й перевірка каналу зв'язку; б) дублювання основної інформації задля уникнення можливих помилок під час її передачі і декодування.

Підмова радіообміну відрізняється від природньої мови високим ступенем надлишковості. Високий ступінь повторюваності мовних одиниць усіх рівнів зумовлений високим ступенем повторюваності ситуацій, для опису яких використовуються як обов'язкові стереотипні засоби вираження. Це робить мову радіообміну надзвичайно надлишковою. Причиною надлишковості є необхідність дублювання інформації, аби уникнути помилок під час її передавання й декодування. У повітряних переговорах обов'язковий повтор певних указівок авіадиспетчера (*read back*) використовується для

підтвердження того, що пілот декодував повідомлення авіадиспетчера відповідно до комунікативних намірів останнього. Значна кількість повторів у діалогах пояснюється екстралінгвальною специфікою повітряних переговорів: тематичною обмеженістю; комунікативною ситуацією, що постійно повторюється й визначає напрям розвитку діалогу, його структуру й лексичне наповнення; вимогою одноманітності, що спричиняє стандартизованість висловлювань й використання більшої кількості зворотів-кліше.

Лексичні повтори виступають розпізнавальними ознаками найбільш важливої інформації, оскільки повторюються ключові слова:

*CTL: ... turn left on the **outer taxiway** to holding point **27R**.*

*PIL: Roger, **left on the outer for 27R**.*

*CTL: Iberia 113, line up and **take off immediately runway 09**.*

*PIL: **Taking off runway 09, Iberia 113**.*

У діалогах радіообміну трапляються паралельні конструкції, повторення тої самої граматичної форми, а також поєднання паралельних конструкцій із лексичним повтором:

*CTL: ... **descend** to altitude 2000 feet, QNH 1013.*

*PIL: **Descending** to altitude 2000 feet QNH 1013...*

Отже, термін як слово або словосполучення, яке співвідноситься з відповідним поняттям авіаційної галузі науки, є важливим елементом лексичної системи підмови авіації. Перспективи подальших досліджень у сфері авіаційної термінології вбачаємо у вивченні структури та походження англomовних термінів царини цивільної авіації.

Література

1. Асмукович І. В. Гіперо-гіпонімія в авіаційній терміносистемі англійської мови / І. В. Асмукович // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. – К. : Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 20. – С. 10–17.
2. Асмукович І. В. Формування та розвиток англійської авіаційної термінології // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – № 6. – С. 112–117.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.
4. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1977. – 167 с.
5. Каримов Ш. Б. Структурно-семантический анализ авиационных терминов в таджикском и английском языках : дис. ... канд. филол. наук / Ш. Б. Каримов. – Душанбе, 2013. – 285 с.
6. Лейчик В. М. Терминоведение : предмет, методы структура / В. М. Лейчик. –

М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.

7. Москалева М. М. Терминосистема авиационной лексики и особенности ее презентации в иностранной аудитории : дис. ... канд. филол. наук / М. М. Москалева. – М., 1998. –196 с.

8. Муравська С. М. Загальна характеристика найменувань зі сфери авіації в англійській мові / С. М. Муравська // Філологічні студії: науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. пр. – Кривий Ріг, 2014. – Вип. 10. – С. 93–99.

9. Ткачева Л. Б. Происхождение и образование авиационных терминов в английском языке : дис. ... канд. филол. наук / Л. Б. Ткачева. – Омск, 1972. – 211 с.

10. Щетинина Н. А. Внутрикабинные переговоры экипажа в коммуникации «пилот – авиадиспетчер» (как «естественное» в контексте регламентированного дискурса радиообмена гражданской авиации) / Н. А. Щетинина // Вестник Тверского государственного университета. – Серия «Филология». – 2012. – Вып. 4 «Лингвистика и межкультурная коммуникация» – № 24. – С. 166–173.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2015 р.